

Соња НЕНЕЗИЋ /Никшић/

О НЕКИМ ПИТАЊИМА ТВОРБЕНЕ СТРУКТУРЕ СЛОЖЕНИЦА

0. Томо Маретић у својој књизи *Грамаџика хрвајског или српског језика*, на почетку поглавља Сложене именице и придјевни, каже: „Ова партија у граматици нашега језика припада међу најопсежније и најзамршеније, и то зато јер у њему имаде велико мноштво сложеница а многима је између њих нејасно или управо тамно сад постање, сад значење, а доста често и једно и друго”.¹ Поменута партија, иако захвална за проучавање с обзиром на атрибуте које јој је дао Маретић најопсежнија и најзамршенија била је дуго времена запостављена од стране лингвиста јер су се они радије бавили изведеним ријечима и извођењем. Неоспорно је да је извођење продуктивнији творбени поступак, али то није смио бити разлог да слагање не буде адекватно научно интерпретирано, поготово зато што није ни једноставан, ни једнолик начин образовања ријечи. У последње вријеме се зато све више лингвиста укључује у изучавање сложеница, па су, наравно, евидентна њихова размимоилажења и у тумачењу основних питања у вези са сложеницама.

У овом раду разматраћемо нека од тих питања, односно, интересовало нас је, прво, да ли је сложеница свака ријеч у којој се препознају двије лексичке морфеме и, друго, да ли је могуће и да ли је једноставно разликовати суфиксалну сложеницу од чисте, односно, несуфиксалне. При том ћемо износити и узимати у обзир мишљења оних лингвиста који су се значајније бавили сложеницама – дакле и Михаила Стевановића, било да су изнесена експлицитно или имплицитно, да су актуелна или превазиђена, да се слажемо или не слажемо с њима. Тим поводом цитираћемо, управо, Стевановића: „...ни у једној науци, па ни у науци о језику, још нико није дошао до краја, већ ток науке увек иде даље, наука се стално развија. А осим тога,

¹ Томо Маретић, *Грамаџика хрвајског или српског језика*, МХ, Загреб 1963, стр. 386.

иако научне истине остају истине, оне нису свакад вечне, него се обично с променом проучаване материје мењају и истине о њој. И једанпут решени проблеми изнова траже друкчија решења”²

1. 0. Прво питање о ком ћемо расправљати наметнуло нам се приликом проучавања ендоцентричних придјевских сложеница. Наиме, ексерпирајући такве примјере, уочили смо да многи сложени придјеви у својим творбеним гнијездима имају одговарајуће именице, које можемо сврстати у двије групе, с обзиром да су једне исте морфемске структуре као и придјеви а друге се разликују по крајњој морфемима. При том се поставља питање да ли су ове именице такође сложенице, или су постале поименичавањем сложених придјева, односно творбеним начином који се зове претварање или конверзија, или извођењем од њих.

1. 1. Примјери³ за прву групу: *вијоглав*, –а, –о/*вијоглава* ж. (в. вијоглавка – 1. зоол. птица... 2. вијоглава женска особа), *џолоџирб*, –а, –о/*џолоџирб* м. (онај који је голог трбуха; сиромашан, дроњав човјек), *џолоџирба* м. и ж. (в. голотрб), *дебелокор*, –а, –о/*дебелокора* ж. (врста лубенице с дебелим кором), *дугокос*, –а, –о/*дугокоса* ж. (дугокоса женска особа), *дуџорей*, –а, –о/*дуџорейа* ж. (зоол...), *злослућ*, –а, –о/*злослућ* м. (в. злослутник – онај који слути зло), *злослућа* м. и ж. (злослутник), *злајоглав*, –а, –о/*злајоглав* м. (бот. биљка...), *злоџук*, –а, –о/*злоџук* м. (1. онај који зло слути, злослутник, 2. зла слутња), *једнороџ*, –а, –о/*једнороџ* м. (зоол. ретка морска животиња из породице делфина с дугачком кљовом на горњој чељусти...), *козороџ*, –а, –о/*козороџ* м. (зоол. шупљороги преживар...).

Примјери за другу групу: *бјелоџрив*, –а, –о/*бјелоџривац* м. (онај који је бјелогрив), *бјелокор*, –а, –о/*бјелокорац* м. (нож, јатаган, револвер са бијелом дршком), *боџомољан*, –љна, –љно/*боџомољац* м. (онај који се радо и много моли богу, побожан човјек), *боџомољка* ж. (1. женска особа богомољац 2. зоол. инсекат...), *боџоносан*, –сна, –сно/*боџоносац* м. (онај који носи бога у себи, побожан), *браколоман*, –мна, –мно/*браколомац* м. (човјек који почини брачно невјерство, прељубник), *браколомница* ж. (жена која почини брачно невјерство, прељубница), *бућоглав*, –а, –о/*бућоглавац* м. (бућоглав човјек), *великодушан*, –шна, –шно/*великодушник* м. (великодушан човјек), *вјероломан*, –мна, –мно/*вјероломац* и *вјероломник* м. (вјероломан човјек), *вјероломница* ж. (женска особа вјероломник), *дебелоглав*, –а, –о/*дебелоглавац* м. (онај који има дебелу главу), *двоцијеван*, –вна, –вно/*двоцијевка*

² Предговор књизи „Од Вука и Белића и даље”, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1988, стр. 3.

³ Нећемо наводити значења придјева, с обзиром да се ради о ендоцентричним придјевима чије је значење транспарентно, а значења именица узета су из *Речника српскохрватског књижевног језика*, МС и МХ, Нови Сад – Загреб 1967. и 1969. (А – огранути) и МС, Нови Сад 1971, 1973 и 1976. (ограшје – Ш).

ж. (пушка са двије цијеви), *дебелокоран*, *-рна*, *-рно/дебелокорка* ж. (она која има дебелу кору), *двобојан*, *-јна*, *-јно/двобојка* ж. (врпка или застава у двије боје), *дужокљун*, *-а*, *-о/дужокљунац* м. (птица дуга кљуна), *женољубив*, *-а*, *-о/женољубац* м. (онај који је женољубив), *злосрећан*, *-ћна*, *-ћно/злосрећник* м. (злосрећан човјек), *злајшокрил*, *-а*, *-о/злајшокрилац* м. (буба златних крила), *злоћудан*, *-дна*, *-дно/злоћудник* м. (злоћудан човјек)...; *бјелелик*, *-а*, *-о/бјелеликоси* ж. (особина оног који је бјелелик), *бистровид*, *-а*, *-о/бистровидности* ж. (особина онога који је бистровид), *босоног*, *-а*, *-о/босоногоси* ж. (стање онога који је босоног), *брзорек*, *-а*, *-о/брзорекоси* ж. (особина онога који је брзорек, брзо говореће), *великодушан*, *-шина*, *-шно/великодушности* ж. (особина онога који је великодушан, племенитост, несебичност), *великодушије* с. (великодушност), *дуговремен*, *-а*, *-о/дуговремености* ж. (особина онога што је дуговремено)...

Неуједначеност семантичких описа појединих сложеница говори о оправданости нашег питања.

1. 2. 0. Размотрићемо мишљења лингвиста о овом питању.

1. 2. 1. Томо Маретић разликује примарне сложенице „које непосредно настају од својих саставина нпр. *домазети*, *Сланкамен*, *црноок*, *тврдоглав*, *злоћудан*” и изведене сложенице „које нијесу постале непосредно од својих саставина, него су изведене од примарних сложеница, нпр. *домазетисиво*, *Сланкаменац*, *црноочић*, *тврдоглавсиво*, *злоћудности*”.⁴ Он наводи и могућност постојања само изведене именице, какве су, по њему, *црнокорац*, *незнабожац* и *сишногорица*, док примарне: *црнокор*, *незнабог*, *сишногор* не постоје.

1. 2. 2. О посредовању сложеног придјевског облика код творбе појединих именица (*криводрика*, *белолиси*, *жушокора*, *милодух*...) говори и Александар Белић, али не из разлога да их одвоји од сложеница или да направи разлику међу њима, као Маретић, већ да покаже како су оне ексцентричне а не ендцентричне.⁵

1. 2. 3. Михаило Стевановић говори о ексцентричности именица типа *рићокоса* и додаје да је јасно „да су постале од синтагми у којима је придев одређивао именицу... *рићокоса* од рића коса, *црнокруг* од црни круг, *сишногорица* од ситна гора...”⁶ На једном другом мјесту каже да у нашем језику има сложеница које су „постале од синтагми преко сложених придева, односно непосредно од синтагми придевских функција и придевског значења”, али, по њему, „тај посредни пут њихова постајања чини их са-

⁴ Т. Маретић, *наведено дјело*, стр. 387, 388.

⁵ Александар Белић, *Српски језик (образовање речи – сложенице и суфикси)*, Литографија, Београд 1931, стр. 25. Белић је, иначе, сматрао да ендцентричне сложенице нијесу у духу нашег језика.

⁶ Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд 1988, стр. 410.

свим обичним”, и наводи примјере таквих сложеница са семантичким описима: *великодушје* (особина онога који је великодушан, племенит), *великодушник* (великодушан човек), *великомоћник* (човек велике моћи), *великошколац* (студент велике школе), *великомученик* (онај који је навелико мучен) итд.⁷ Међутим, такво што не уочава код именица *власћољубље*, *среброљубље*, *родољубље* и сличних, иако и оне могу значити особину онога који је *власћољубив*, *среброљубив*, *родољубив*, нити код именица *среброљубац*, *славољубац* и сличних, мада могу значити онај који је *среброљубив*, *славољубив*, а не само онај који љуби сребро, славу итд. Из овог видимо да је Стевановић ипак свјестан двојаке могућности постанка ових ријечи. На то указују и различити описи именица које наводи: *великодушник* је великодушан човек а *великомоћник* човек велике моћи. Први опис претпоставља настанак путем извођења а други комбинацијом слагања и извођења. Међутим, и у једном и у другом случају сматра их сложеницама, не правећи никакву разлику међу њима.

1. 2. 4. У Приручној граматици је творба ријечи оскудно представљена, али је директно одговорено на питање чији одговор тражимо: „Ако су у творби биле полазне двије ријечи, утврђује се да је то сложеница а ако је као полазна ријеч послужила сложеница говори се о изведеници. На примјер, *водовод* је сложеница јер је у творбеној вези с *вода* и *водићи*, а *водоводни* је изведеница јер је у творбеној вези са *водовод*”.⁸ Међутим, нијесу сви примјери овако транспарентни и није увијек лако утврдити шта је полазно у творби поједине ријечи. Примјери код којих се могућем слагању супротставља конверзија овдје се не помињу.

1. 2. 5. Еугенија Барић је у својој књизи о сложеницама направила јасну разлику између сложене морфемске и сложене творбене структуре, па није обрађивала примјере које овдје помињемо јер их и не сматра сложеницама. Она се чак пита да ли је именица женског рода, која стоји према сложеној именици мушког рода сложеница несуфиксалне творбе или изведеница мотивирана сложеницом мушког рода, па каже: „у суфиксалној творби однос је потпуно јасан: именица м. р. мотивира именицу ж. р.: *власник* – *власница*, *кухар* – *кухарица*, *асистент* – *асистенткица*. Исто је и у сложено-суфиксалној творби: *стилоношенисач* – *стилоношенисачица*, *Бањолучанин* – *Бањолучанка*”.⁹

1. 2. 6. И Стјепан Бабић је уочио да се многе именице могу протумачити на два начина, и то као изведенице од сложених придјева и као сложенице

⁷ М. Стевановић, *наведено дјело*, стр. 404.

⁸ Еугенија Барић и др, *Приручна грамика хрватског књижевног језика*, Школска књига, Загреб 1979, стр. 232.

⁹ Еугенија Барић, *Именичке сложенице неирефиксалне и несуфиксалне творбе*, Либер, Загреб 1980, стр. 32.

сложено-суфиксалне творбе, узима примјер именице *ду̀жокљунац*, при чему даје предност првом тумачењу из три разлога: а) јер је извођење у хрватском језику основнији начин б) јер је отпридјевска творба суфиксом –(а)ц веома плодна ц) јер се тако добива мањи број типова.¹⁰ Колико нам се његов избор између два начина чини прихватљивим, толико нам се његови разлози за такав избор не чине убједљивим, поготово трећи. За нас је његов избор у конкретном случају именице *ду̀жокљунац* прихватљив из једног разлога – постоји потврђен придјев *ду̀жокљун*, –а, –о.

1. 2. 7. У Граматици српскога језика за средње школе ауторâ Живојина Станојчића и Љубомира Поповића именица плавокоса приказана је као сложеница с обрасцем: *ѿлав-о-кос-а*.¹¹

1. 2. 8. Душанка Вукићевић експлицитно износи став да именице типа *риџокоса* нијесу сложенице, па их није, како каже, ни унијела у језичку грађу коју обрађује, а ради се о именичким сложеницама несуфиксалне творбе. Међутим, ми смо у тој грађи запазили именице: *белоно̀га*, *жу̀ѿоко̀ра*, *криво̀кљун*, *крџозуб*, *ѿанко̀кук*, *ѿанко̀ѿрба*, *ошѿро̀рей*, *ѿусѿо̀кљун*, *црно̀рей*, *зло̀худ* и сличне које постоје и као придјев, те би се могли протумачити као супстантиви. Према томе, не стоји њена тврдња да „супстантива насталих од придевских сложеница има свега неколико”, нити закључак „да се супстантивизација придевских сложеница догађа веома ретко”.¹² С друге стране, иако сматра да је лексема *риџокоса* настала у процесу супстантивизације, Вукићевић закључује да је она „заправо деривирана од творбене основе сложеног придева *риџокос* и суфикса –а”.¹³ Вукићевић под супстантивизацијом не подразумејева посебан вид творбе претварањем већ свако постајање именице од друге врсте ријечи, иначе не би помињала суфикс –а. Нама се чини да се овдје ради о граматичком наставку за женски род као и код именице млада.

Међу примјерима које Вукићевић наводи као сложенице несуфиксалне творбе, ми бисмо под знак питања ставили и ове: *вѝјо̀глава* (јер постоји придјев *вѝјо̀глав*, –а, –о), *двадесеѿо̀годишња̀к* (*двадесеѿо̀годишњи*, –а, –о), *двозуб* (*двозуб*, –а, –о), *дворед* (*дворед*, –а, –о), *једноимења̀к* (*једноимен*, –а, –о), *ѿрозуб* (*ѿрозуб*, –а, –о), *дволиѿра* (*дволиѿрен*, –а, –о)...

¹⁰ Стјепан Бабић, *Творба ријечи у хрвајском књижевном језику (нацрѿи за грамаѿику)*, ЈАЗУ – Глобус, Загреб 1986, стр. 62.

¹¹ Живојин Станојчић – Поповић Љубомир, *Грамаѿика срѿскога језика, уѿбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Завод за уѿбенике и наставна средства, Београд 1999, стр. 133.

¹² Душанка Вукићевић, *Именичке сложенице у савременом срѿском књижевном језику*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXVI-III/1 (1995), стр. 154.

¹³ Д. Вукићевић, *наведено дјело*, стр. 154.

1. 2. 9. Иван Клајн, аутор недавно објављене књиге о сложеницама, уочава посредовање сложеног придјева при творби неких именица, али не у свим примјерима у којима је оно, по нашем виђењу, могуће. Тако, на једном мјесту каже: „*Милосрдник* је изведеница од придјева *милосрдан*”, а на другом мјесту називе за животиње и биљке какви су: *дугојерка*, *жушојерка*, *црноглавка*, *бјелоушка*, *шанкорейка* и сл. убраја у сложенице са суфиксом –ка, иако су у речницима забиљежени придјевии : *дугојер*, –а, –о, *жушојер*, –а, –о, *црноглав*, –а, –о, *бјелоух*, –а, –о, *шанкорей*, –а, –о...¹⁴ Исто тако, *правокрилци*, *равно*–, *шврдо*–, *меко*–, *кусо*–, *цнокрилци*, *дугокрилац*, *иразноглавац*, *шуйо*–, *рићо*–, *обло*–, *дебелоглавац*, *рићогривац*, *сивогривац*, *црвенокожац*, *црнокожац*, *дебелокожац* и многи други примјери протумачени су као сложенице са суфиксом –ац, иако већина ових именица може да се доведе у творбену везу са одговарајућим сложеним придјевима. Дале, ниједном се не помиње могућност настанка апстрактних именица какве су: *родољубље*, *домо*–, *слободо*–, *правдо*–, *сребро*–, *василољубље*, *василохлейље*, *славохлейље* и др. преко придјева *родољубив*, *домо*–, *слободо*–, *правдо*–, *сребро*–, *василољубив*, *василохлейан*, *славохлейан*... И именице *бисироумље*, *ошироумље*, *слободоумље*, *иразноверје*, *милосрђе*, *добродушје*, *кривоверје* и сл. тумаче се као сложено–суфиксалне ријечи иако постоје придјевии: *бисироуман*, *ошироуман*, *слободоуман*, *иразноверан*, *милосрдан*... Узима да је именица *једносирајница* изведеница од придјева *једносирајан*, *двогодишњица* од *двогодишњи*, а *двоножац*, *игодоцац*, *једнокрилац*, *једноцијевка* итд. сложенице су са суфиксом –ац или –ка, иако постоје и придјевии: *двоног*, *игогод*, *једнокрил*, *једноцијевни*...¹⁵

Именице типа *рићокоса* Клајн сматра поимениченим придјевима,¹⁶ али, сложеницу *дебелгуза* посматра као сложеницу са суфиксом –а.¹⁷

1.3. Из свих ових тумачења јасно је да се сложеница не може са сигурношћу препознати на основу дефиниције по којој је то нова ријеч настала срастањем *двју ријечи или основа*. Неопходно је да та нова ријеч буде у творбеној вези с најмање двије ријечи, односно да је мотивисана двјема ријечима, без обзира да ли су оне просте, изведене или сложене. Придјевии: *цнокос*, –а, –о, *илавоок*, –а, –о, *гусиогрив*, –а, –о, *шусиокљун*, –а, –о, *једнорог*, –а, –о... сложени су јер су мотивисани двјема ријечима и њиховим синтаксичким односом, што се види из њихових семантичких описа: који је црне косе, који је плавих очију, који је густе гриве, који је тустог кљуна,

¹⁴ Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Матица српска (Београд–Нови Сад), стр. 68, 69.

¹⁵ В. И. Клајн, *наведено дјело*, стр. 60, 69, 78.

¹⁶ И. Клајн, *наведено дјело*, стр. 64.

¹⁷ И. Клајн, *наведено дјело*, стр. 70.

који има један рог... Придјевни: *ѝрволиџашев*, *водоводни*, *џрадоначелников*, *рукомеѝни*, *сѝтаклорезачки* итд. изведени су јер су у творбеној вези са једном ријечју, и то сложеном: *ѝрволиџаш*, *водовод*, *џрадоначелник*, *рукомеѝ*, *сѝтаклорезач*...

Међутим, код именица о којима ми овдје говоримо није тако једноставно одредити творбени поступак којим су настале. Треба констатовати двојаку могућност њиховог настанка а ако се евентуално одлучимо за једну од могућности, треба бити доследан у тој одлуци. Ми смо склони да именице какве су *риџокоса*, *бјеланоџа*, *босоноџи* и сл. посматрамо не као сложенице већ као супстантиве. При том се дешава, као што је још Маретић примијетио, да имамо забиљежену именицу али не и одговарајући придјев, иако бисмо га и сами лако могли реконструисати јер се најчешће ради о поименичавању посесивних придјевских сложеница. Аналогно томе, именице какве су *црноџавка*, *сивоџривац*, *ѝврдокрилац* итд. прије бисмо посматрали као изведенице јер оне означавају прије свега носиоца неке особине, означене сложеним придјевом. Та особина је могла постати специфична за неку биљну или животињску врсту па су такве именице често постајале термини зоологије или ботанике. Исто бисмо посматрали и апстрактне именице *власѝољубље*, *милосрђе* и сл. јер оне означавају особину онога који је властољубив, милосрдан и тешко да би се друкчије и могле описати.

2. 0. Други проблем на који овдје желимо указати настаје кад треба одредити да ли је сложеница настала само слагањем или истовременим слагањем и извођењем.

2. 1. И поводом овог питања износимо различита мишљења лингвиста.

2. 1. 1. Маретић, Белић и Стевановић не посматрају одвојено чисте, тј. несуфиксалне и суфиксалне сложенице, мада понекад у анализи наглашавају да је у образовању неке сложенице учествовао и творбени наставак.

2. 1. 1. 1. Тако Маретић, издвојивши у трећу врсту сложенице у којих први дио према другом стоји као ријеч у ком падежу, нпр: *боџобојазан* (који се бога боји), *боџомоља* (мољење богу), *чудоѝворац* (који чудо твори), *душоџубац* (који душу губи), *џласоноша* (који глас носи)¹⁸ итд, примјећује да се други дио ових сложеница „ријетко налази као самостална ријеч”.¹⁹

2. 1. 1. 2. Белић објашњава да се претварањем каквог израза типа „оно што се ставља на прст” у једну ријеч – *наѝрсѝак* у овом случају, врши „несумњиво апстракцијом главних дјелова као општих делова (по значењу) и наставцима за изведене речи”.²⁰

¹⁸ Семантички опис ове и сличних сложеница треба да гласи *онај који*...

¹⁹ Т. Маретић, *наведено дјело*, стр. 395.

²⁰ А. Белић, *наведено дјело*, стр. 16.

2. 1. 1. 3. И Стевановић наставке помиње код префиксално-суфиксалних ријечи какве су: *довраїѿак*, *долакїице*, *доколенице*, *зазубице* и сл., које назива изведеним ријечима.²¹

2. 1. 2. У Приручној граматичи имамо посебне одјелке за слагање и сложено-суфиксалну творбу, мада је овај други творбени начин објашњен у првом одјелку. Тамо се може прочитати: „Ако је други дио сложенице самостална ријеч онда је ријеч о чистом слагању, а о морфолошкој припадности те самосталне ријечи овиси о творби које врсте ријечи говоримо”.²² Видјећемо мало касније да ова констатација не стоји јер постоје бројне сложенице са самосталном ријечју у другом дијелу а нијесу настале чистим слагањем.

2. 1. 3. Бабић, такође, чистим сложеницама сматра све оне које у другом дијелу имају самосталну ријеч. За њега је сложеница типа *баснойисац* чиста сложеница коју описује као писац басне (басана). Могућност друкчијег описа – онај који пише басне – и учествовања извођења са слагањем он не помиње.²³

2. 1. 4. И Барић кад год то семантички опис омогућава сложеницу посматра као чисту, без обзира што се може посматрати и као суфиксална. За њу је *стїаклоїухач* пухач стакла, *романойисац* писац романа и сл.²⁴

2. 1. 5. Станојчић и Поповић посебно говоре о творбеном начину слагања у односу на начин истовременог слагања и извођења, који називају комбинованом творбом. У одсуству експлицитних разграничења сложеница ова два начина, на основу приказаних примјера закључујемо да су изведене сложенице оне код којих је други дио несамостална ријеч.²⁵

2. 1. 6. Вукићевић се бави несуфиксалним сложеницама и оне типа *романойисац*, које се могу описати на два начина, узима као несуфиксалне, међутим, кад говори о сложеницама: *звоноливница*, *коловођа*, *чедоубица*, *чудоїтворец* и сличне са именицом средњег рода на –о у првом дијелу, каже да је у њима дошло до случајног поклапања везивног вокала и флексије,²⁶ гдје је то стварно тако ако их тумачимо као: просторија гдје се лије звоно, онај који води коло, онај који убија чедо, онај који твори чудо и сл., али такав опис претпоставља сложено-суфиксалну творбу, а пошто Вукићевић претпоставља само слагање, описи би требало да гласе: ливница звона, вођа кола, убица чеда, творац чуда, а тад се не може говорити о поклапању спојног вокала и флексије.

²¹ М. Стевановић, *наведено дјело*, стр. 415.

²² Е. Барић и др, *наведено дјело*, стр. 233.

²³ В. С. Бабић, *наведено дјело*, стр. 321.

²⁴ В. Е. Барић, *наведено дјело*, стр. 22, 23.

²⁵ Ж. Станојчић–Поповић Љ, *наведено дјело*, стр. 133. и даље.

²⁶ Д. Вукићевић, *наведено дјело*, стр. 134.

2. 1. 7. Клајн посебно анализира суфиксалне и несуфиксалне сложенице. Свјестан је могућности двојаког тумачења творбене структуре неких сложеница, али није доследан у одлучивању за једну од могућности. Тако, кад говори о сложеницама са суфиксом –ац и при том наводи адекватне примјере какви су: *очевидац*, *морейловац*, *домородац* и сл, између осталог каже: „Други део се покатакд обликом поклапа са самосталним речима, пре свега са именицама *борац*, *йисац*, *йиворац*, *ловац*, *ливац* и *знанац*. Да не бисмо раздвајали оно што очигледно припада истом творбеном обрасцу, ми смо и такве сложенице уврстили међу именичко-глаголске.”²⁷ Онда слиједи примјери:

– *сйихојворац*, *чудо–*, *миро–*, *државо–*, *усйаво–*, *й(ј)есмо–*, *језикојворац* итд.
– *чанкојйисац*, *басно–*, *књиго–*, *фирмо–*, *законо–*, *романо–*, *бајко–*, *исйориојйисац* итд.

– *риболовац*, *ййишо–*, *жабо–*, *змијо–*, *кишо–*, *йуно–*, *миноловац* итд., које Клајн сматра сложено-суфиксалним ријечима.

Међутим, сложенице са морфемом –ач не сврстава у исту групу већ наводи *рачнојполагач* и *минојполагач* као суфиксалне због непостојања самосталног *јполагач*, а *рачноисйишач*, *минобагач*, *словослагач*, *снегочисйач*, *дрвојрерађивач* сматра двоименичким, односно несуфиксалним.²⁸

2. 2. 0. На основу размотрених гледишта и на основу анализираних сложеница у српском језику извешћемо закључке.

2. 2. 1. Прво смо дошли до закључка да су сложенице чији други дио не постоји као самостална ријеч настале сложено-суфиксалном творбом, што се види из њихових семантичких описа: *свезналица* је онај који све зна, *коњокрадица* је онај који краде коње, *лонцојера* је онај који пере лонце и сл. Такве су и: *дрводеља*, *очевидац*, *душезубац*, *биљојед*, *биљождер*, *лучоноша*, *винојија*, *дародавац*, *којлокриа*, *йрноккој*, *жиројјаћа*, *сједокос*, –а, –о, *црноок*, –а, –о, *власшољубив*, –а, –о, *сйорокрејшан*, –йина, –йино...

2. 2. 2. С обзиром на изведени закључак, било би логично да су сложенице које у другом дијелу имају самосталну ријеч настале само слагањем, али то није увијек тако. Сложенице, какве су: *нафшојвод*, *бродолом*, *бакрорез*, *каменолом* и сл., не могу се описати као вод нафте, лом брода, рез бабра, лом камена, иако *вод*, *лом* и *рез* постоје као самосталне ријечи. Према томе, од семантичког описа, прије свега, зависи да ли ћемо неку сложеницу посматрати као суфиксалну или несуфиксалну. Исто тако, и придјевске сложенице: *дузоднос*, *жушојкљун*, *йанковраш*, *ошйрорей*, *кривојрси* итд. у другом дијелу имају самосталну ријеч, али она није оне морфолошке врсте које и сложеница у чијој се структури налази. Њихови семантички описи гласе: који је дуга носа, који има жут кљун итд., из чега се види да су то

²⁷ И. Клајн, *наведено дјело*, стр. 56.

²⁸ И. Клајн, *наведено дјело*, стр. 62.

придјеву образовани истовременим слагањем и извођењем нултим суфиксом. Значи, да би сложеница била несуфиксална, самостална ријеч из њеног другог дијела треба да је исте морфолошке врсте с њом, као у примјерима: *бродовласник*, *бракоразвод*, *дубодолина*, *ћароброд*, *вјеродостојан*, *сребробогаћ*, *злорад*, *данџубићи*...

2. 2. 3. Има сложеница које у другом дијелу имају самосталну ријеч али се могу двојако описати. У оквиру именица то су најчешће сложенице чији је други дио именица изведена од глагола, односно сложенице које означавају вршиоца радње или носиоца занимања: *баснойисац*, *бродоградитељ*, *бродоковач*, *брајтоубица*, *чећовођа*, *чудоћворац*, *добročинић*, *радиослушалац*, *земљобранић*, *земљорадник*... Опис типа *ћисац басни*, коме дајемо предност, претпоставља слагање за разлику од описа *који ћише басне* који претпоставља сложено-суфиксалну творбу.

2. 2. 4. Једној групи сложеница Стевановић је посветио посебну пажњу, захваљујући његовом објашњењу познате су као императивне,²⁹ али нас овом приликом не интересује поријекло глаголске морфеме у њиховој структури већ начин њихове творбе.

2. 2. 4. 1. Белић сматра да су првобитни акузативи у сложеницама замијењени номинативом „обичном хипостазом”,³⁰ а под њом подразумијева претварање каквог израза у једну ријеч при чему ти изрази добијају и наставак који их одређује као сложенице.

За Барић су то само наизглед сложенице несуфиксалне творбе. Изводи тај закључак на основу њихових семантичких описа. Оне су претежно мотивисане предикатско-објекатском везом: *џазиблаћо* – онај који гази блато, *исћичаша* – онај који испија чаше... Дакле, при одређивању неке сложенице као суфиксалне или несуфиксалне Барић, прије свега, уважава семантички критеријум.³¹

Иако закључке о сложеницама изводи углавном на основу њихових „преоблика”, Бабић ове сложенице сврстава у чисте. Јесте да глаголску морфему у њима не сматра императивном већ презентском или инфинитивном, али и у том случају именица из другог дијела стоји према глаголу из првог дијела као објекат према предикату.³²

Ове сложенице и Вукићевић посматра као несуфиксалне у оквиру посебног творбеног типа глагол + именица,³³ у оквиру ког их посматра и Клајн.³⁴

²⁹ В. Михаило Стевановић, *Императивне сложенице*, Од Вука и Белића и даље, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1988, стр. 186–196.

³⁰ А. Белић, *наведено дјело*, стр. 21.

³¹ Е. Барић, *наведено дјело*, стр. 30.

³² В. С. Бабић, *наведено дјело*, стр. 326.

³³ В. Д. Вукићевић, *наведено дјело*, стр. 161–166.

³⁴ В. И. Клајн, *наведено дјело*, стр. 83.

2. 2. 4. 2. Императивне сложенице припадају морфолошкој класи именица и ријеч у њиховом другом дијелу је именица. На основу тог, и претходних закључака, требало би закључити да су то несуфиксалне сложенице. Али, у семантичком опису та се именица не јавља увијек у основном облику, односно, није управни члан мотивирајуће синтагме. Наиме, према синтаксичком односу саставних дјелова оне се могу сврстати у двије групе. Већина императивних сложеница (*дерикожа, мамийара, сјеџикеса, расџикућа, њлеџикоса, разбибриџа, џејидлака, врџиреј, џазивода, исџичуџура, џуликожа, џаликућа...*) настала је од предикатско-објекатских синтагми, у којима је глагол управни члан а именица зависни, те именичка сложеница од такве синтагме не може постати само слагањем. За разлику од досад анализираних, код ових сложеница је први дио мотивисан управним чланом мотивирајуће синтагме а други зависним. Мање је оних насталих из везе предикат–субјекат (*висџаба, скоџидјевојка, скоџимиџи, смрџибуба...*), у којима је именица доминантна над глаголом па су оне несуфиксалне. Према томе, да би сложеница била несуфиксална, самостална ријеч из њеног другог дијела треба не само да је исте врсте с њом него и да је управна ријеч у мотивирајућој зависној синтагми.

С. НЕНЕЗИЧ

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ СЛОЖНЫХ СЛОВ

Резюме

В этой работе автор рассматривает следующие вопросы: 1/ является ли каждое сложное слово, определенной словообразовательной моделью, в структуре которой различаются две лексические морфемы и 2/ является ли несуффиксальным каждое сложное слово, вторую часть которого составляет самостоятельное слово.

